

SPROG & SAMFUND

Tidsskrift fra Modersmål-Selskabet 2025/3

Dansk i verden

Elis Lis Johansens maleri pryder forsiden af årets medlemsbog, antologien *Er der en sendelektor til stede?* Sendelektorer spiller en afgørende rolle for kendskab til dansk sprog og kultur rundt om i verden, og at de findes, kan man takke Lektoratsordningen for. Den 4. august blev netop Lektoratsordningen derfor afsløret som vinder af Modersmål-Prisen 2025.

Som beskrevet i sidste nummer af Sprog & Samfund, ersåvel Lektoratsordningen som Den Danske Ordbog kraftigt udfordret af manglende økonomisk rygdækning fra politisk hold. Og også hvad

angår Den Danske Ordbog, forsøger Modersmål-Selskabet at vække opinionen – i pågældende tilfælde med et borgerforslag.

I dette nummer kan du i øvrigt – meget i tråd med ovenstående – læse om Modersmål-Selskabets tur til Folkemødet. Derudover kan du læse om bl.a. hvordan regionalsprogene i Slesvig har efterladt spor, og om CoRal-projektet der indsamler dialekter til brug for kunstig intelligens. En nyere, fantasifuld teori om den store Jellingsten er der også blevet plads til.

Flensborg d. 30. okt.:

Arrangement om dansk i udlandet og dansk på grænsen. Se side 3.

Indhold

side
6

Sol, modersmål og Folkemøde side **4**

Med sendelektorer til stede side **6**
*Lektoratsordningen fik Modersmål-Prisen,
og du får en antologi om danske sendelektorer rundt om i verden.*

side
4

RØST forstår din røst side **10**
*CoRal-projektet har indsamlet tusind timers tale
fra alle landets sproglige ender og kanter.*

side
10

Sprogbrug under lup side **13**
*En bog med titlen Vi sætter pris på det danske sprog er vi
nødt til at anmelde, men den handler nu mere om kommunikation.*

side
18

Chr. N. Eversbusch (4. jan. 1971 – 11. febr. 2025) side **16**

Er den store Jellingsten fup og svindel? side **18**

Sprogene i Slesvig side **21**

side
13

Modersmål-Selskabet bag borgerforslag side **23**

Bagsiden side **24**

Modersmål-Selskabets formål

Modersmål-Selskabet har til formål at virke for bevarelse og udvikling af modersmålet som en grundlæggende forudsætning for dansk kultur og folkestyre. Dette tilstræbes ved:

- *at vække forståelse for betydningen af en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af sproget i tale og skrift – med respekt for dialekterne*
- *at formidle kendskab til forskning og uddannelse vedrørende det danske sprog.*

Modersmål-Selskabets bestyrelse

Leder: Mikael Fabrin leder@modersmaalselskabet.dk

Viceleder: Christian Munk munk@modersmaalselskabet.dk

Redaktionssekretær: Michael Bach Ipsen red@...

Øvrige: Ingrid Carlsen, Ulla Weinreich, Svend Nielsen, Torben Arboe, Tijana Vujadinović og Gustav Johannesen.

Suppleanter: Carl Avlund og Christopher Morgenstjerne

Modersmål-Selskabet, % Christian Munk, Portlandsvej 40, 1., 2300 København S • tlf.: 21 860 864 • CVR-nr.: 76824215
sek@modersmaalselskabet.dk

Sprog & Samfund

Modersmål-Selskabets medlemsblad, SPROG & SAMFUND, udkommer fire gange årligt. Artiklerne tegner ikke nødvendigvis selskabets holdning. Eftertryk er tilladt med kildeangivelse.

Ansvarshavende redaktør: Martin Lund

martin@modersmaalselskabet.dk

Øvrige redaktion: Ulla Weinreich, Mikael Fabrin

Layout: Lars-Emil Woetmann

ISSN: 0108-433X (trykt udgave) • ISSN: 2246-4212 (PDF)

Dette nummer: september 2025 (43. årgang, nr. 3)

Forsidefoto: Michael Bach Ipsen

Kontingent & betaling

300 kr. pr. år. Portotillæg udland: 150 kr.

MobilePay (35556), kontooverførsel (reg.nr.: 9570,

konto-nr.: 667 6901) eller med kort på:

modersmaalselskabet.dk/vare-kategori/medlemskab

SWIFT/BIC: DABADKKK, IBAN: DK8030000006676901

Dansk på grænsen og i udlandet

Forfatterne bag flere af Modersmål-Selskabets bøger om dansk uden for Danmark inviterer til en oplysende eftermiddag i Flensborg hvor Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig byder på en forfriskning.

Som du kan læse om på side 6–9, modtog sendelektorerne (danskelektorer i udlandet) i august Modersmål-Prisen for deres forbilledlige indsats for at udbrede dansk sprog og kultur i hele verden. Det skriver flere af dem om i årets antologi, *Er der en sendelektor til stede?*, som udkommer den 27. november. Men allerede den 30. oktober er der forpremiere.

Mød blandt andre:

- Marlene Hastenplug, danskektor ved Goethe-Universität i Frankfurt.
- Ruben Schachtenhaufen, forfatter til *Dansk Udtaleordbog*.

- Elin Fredsted, fhv. sendelektor i Kiel og forsker i sydslesvigdansk og sønderjysk, der fortæller om forholdet mellem sprogene i Slesvig.

På vores hjemmeside kommer et mere detaljeret program når vi nærmer os dagen.

Medlemmer kan afhente deres medlemsbog ved arrangementet i stedet for at få den tilsendt, og man kan naturligvis melde sig ind eller blot købe bogen på dagen.

Man kan også se og høre om vores tidligere udgivelser, bl.a. *Dialekter i rigt mål* (2019), *Sprog på grænsen* (2020) og *Dansk Udtaleordbog* (2024).

Tid og sted

Torsdag den 30. oktober, kl. 15–17, i Blå sal på Det Danske Centralbibliotek for Sydslesvig, Norderstraße 59, 24939 Flensburg. ■

Peter Lund Madsen

31. juli 1960 – 10. august 2025

Det var en overraskelse af de rigtig triste da hjerneforsker og formidler Peter Lund Madsen lidt i kl. 17 søndag den 10. august blev fundet livløs i vejkanthen ved siden af sin røde sportscykel på landevej 155 nordøst for Tølløse. Han var angivelig på vej de knap 100 km fra Havnsø i Odsherred til Frederiksberg, hvor han boede, og der var ingen tegn på en trafikal ulykke. Trods førstehjælp og siden flyvning til Rigshospitalet stod han ikke til at redde. Nyheden, der bredte sig mandag, var rædselsfuld og lammende for mange af os. Kun lige akkurat havde han rundet de 65.

Peter Lund Madsen blev folkeeje som en intelligent, fagligt kompetent og munter formidler af neurovidenskabelige emner. Han modtog flere priser for sin formidling, bl.a. Modersmål-Prisen

i 2006. Senest har vi kendt ham fra det populære og beundrede *Hjerneboksen* på P1, sin formidling til unge på DR Ultra, sine optagelser med lillebror Anders Lund Madsen og sågar som kommentator på TV 2's reality-program *Spillet*. Overalt brugte han sin faglighed såvel som sit tiltalende og venne-sæle gemyt.

Ikke mindst har Peter Lund Madsen benyttet sin position i offentligheden, og sine glimrende formidlingsevner, til at nedbryde fordomme og barrierer om psykisk syge – eksempelvis var han ambassadør for OCD-foreningen og deltog bl.a. i den rolle på Folkemødet i juni 2025.

Vincent Hendricks har til DR sagt at vi kommer til at savne Peter Lund Madsen mere end vi tror, og sikkert er det at vi ikke igen får én som ham.

Mens vores medfølelse går til Peters familie, sender vi Peter Lund Madsen selv en stor tak! ■

Fotos: Lars Terkildsen.
Michael Bach Ipsen og Mikael Fabrin holder oplæg om det foranderlige sprog.

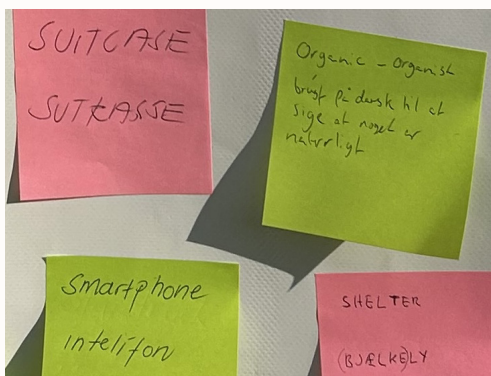
Sol, modersmål og Folkemøde

Af redaktionen

Mette, Mona og Morten var der, ligesom de andre partiledere og en lang række øvrige politikere, journalister og interesseorganisationer. Modersmål-Selskabet var der også. Vi var til Folkemøde!

Sol og blå himmel skabte fine rammer for Folkemødet 2025, som løb af stablen fra 12. til 14. juni. Syv mand høj var vi draget af sted: bestyrelsesmedlemmerne Michael Bach Ipsen, Ulla Weinreich og Mikael Fabrin samt fire frivillige, nemlig Marc Daniel Skibsted Volhardt, Rasmus Hayes Andersen, Lars Terkildsen og Sprog & Samfunds redaktør, Martin Lund.

Det er første gang Modersmål-Selskabet har været med på Folkemødet. Vi prioriterede det netop i år fordi vi ud over at vise flaget havde to store mærkesager at kæmpe for: Den Danske Ordbogs fortsatte finansiering og Lektoratsordningens ditto – mærkesager lanceret i forrige Sprog & Samfund, 2025/2, som vi havde en stor stak med af.

Bud fra ordrenser-væggen.

Krus og klistersedler

Det var med stor forventning at vi torsdag morgen klokken ni gjorde teltet klar og riggede til med borde, stole, bøger og det spritnye medlemsblad. Kort tid efter dukkede de første besøgende op. Vores flotte ABC-bøger og krus med dialektord tiltrak med det samme opmærksomhed og var for mange en god samtaleåbner.

Også den voksende mængde post-its – eller skal vi sige *klistersedler* – på teltdugen skabte nysgerrighed, ikke mindst blandt de yngre og årvågne. Vi opfordrede nemlig de besøgende til at deltage i en konkurrence om at finde det bedste danske ord for *public service* eller andre engelske udtryk i dansk. Udtryk som *folketjeneste* og *folkegavn* kom op som erstatninger for *public service*, og hvad med *intellifon* i stedet for *smartphone*? Over de næste par dage opstod der løbende samtaler mellem de besøgende ved vores stand. Én skrev fx et engelsk udtryk og en dansk oversættelse. Senere kom en anden og tilføjede et dansk synonym eller skrev et engelsk udtryk efterfulgt af et spørgsmålstejn. Og det animerede en tredje til at give sit bud på en passende dansk oversættelse.

Hvis du i øvrigt selv har et forslag, så indsend det på red@modersmaalselskabet.dk inden udgangen af 2025, og deltag i konkurrencen om et års gratis

Martin, Rasmus og Michael i forgrunden. Marc vendt med ryggen til, og i sort T-shirt Alex Speed Kjeldsen der kom forbi og talte om børnholmsk dialekt.

medlemskab til dig selv eller til en anden! Alle medlemmer får den nye *Sprogrenserordbog* som årets medlemsbog i 2026.

Sprogpolitiske alvorsord

En typisk samtale i vores telt mundede ud i en kort præsentation af vores nye medlemsblad (2025/2), hvor der blev peget på budgettet for driften af Den Danske Ordbog (side 7) og de ildevarslenende nuller som angiver at finansieringen er truet i de kommende år. Flere benyttede muligheden for at melde sig ind, da de hørte at de kunne støtte vores sprogpolitiske kamp ved at bidrage.

Den samme sprogpolitiske kamp blev også udkæmpet ved de politiske partiers telte. Her søgte vi at få politikerne i tale ved at henvende os direkte til dem. Der blev etableret flere gode kontakter, og vi håber at denne indsats vil bære frugt.

Med underoverskriften »Vil vi have et stærkt modersmål eller et kulturelt selvmål?« holdt vi debat i et af folkemødets officielle debattelte. Det resulterede i en god udveksling af synspunkter og, ikke overraskende, konsensus om at Den Danske Ordbog bør permanent på finansloven, og at Lektoratsordningen giver mangefold igen i form af kulturel valuta og derfor bør sikres med højere støtte end de nuværende cirka fem millioner kroner. Paneldeltagerne var Michael Bach Ipsen, Jesper Dyhrberg (SFU), Johannes Eske Andersen (sendelektor i Prag), Marc Daniel Skibsted Volhardt (lektor i Reykjavik) og Laurids Kristian Fahl (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab). Desværre turde ingen fra regeringspartierne dukke op og forsvare nedskæringer af Lektoratsordningen eller usikkerhed om Den Danske Ordbog.

På egen stand

I vores eget telt havde vi tilrettelagt nogle interessante foredrag. Det første foredrag, med titlen *Det danske sprog har altid været i forandring*, blev overværet af 23 gæster, og det udviklede sig til en drøftelse mellem foredragsholderne og gæsterne, som havde mange spørgsmål og kommentarer. Vi havde tilrettelagt forskellige foredrag som spændte lige fra sprogforskning til dialekter. Flere af indlæggene blev holdt af nogle af de frivillige.

En stand i Folkemødets geografiske yderkant lignede på papiret måske ikke det mest attraktive, men vi kunne konstatere at det blev en fordel. Ved at være fri for trængsel og jordstøv i 2 meters højde havde vi roen til at folk stillede sig op og snakkede, hvilket var gennemgående virkelig interessant og underholdende. Der var en glad og rar atmosfære i og om vores telt, og efter indsatsen kunne vi takke hinanden og vores besøgende for et veloverstået folkemøde. ■

Debat i Røgeriets Debattelt. Ordstyrer: Martin Lund. Panel: Marc Daniel Skibsted Volhardt, Johannes Eske Andersen, Michael Bach Ipsen, Jesper Dyhrberg og Laurids Kristian Fahl.

Med sendelektorer til stede

Michael Bach Ipsen, Ulla Weinreich, Mikael Fabrin og Martin Lund

Lektoratsordningen holdt i begyndelsen af august sommerkursus for sendelektorer og fastansatte dansklektorer ved universiteter i udlandet. På første kursusdag modtog Lektoratsordningen Modersmål-Prisen 2025, og årets medlemsbog handler netop om selv samme.

Den sene del af mandagens program på sendelektorerne sommerkursus 2025 (4.–8. august) på Konventum i Helsingør bød på visit fra vores kant. Klokken 16.05–16.50 ville Ruben Schachtenhaufen introducere *Dansk Udtaleordbog* og fortælle om hvordan den kan bruges i danskundervisningen i udlandet, og klokken 16.50–18.00 ville Michael Bach Ipsen fortælle om Modersmål-Selskabet.

Meget lidt vidste tilhørerne om hvad der skulle ske i sidstnævnte 70 minutter. Efter en kort introduktion til de store linjer i Modersmål-Selskabets historie var Michaels indlæg sporet ind på arbejdet med årets medlemsantologi – *Er der en sendelektor til stede?* – hvori sendelektorer og fastansatte dansklektorer i udlandet fortæller om deres gode erfaringer med Lektoratsordningen.

For de af Sprog & Samfunds læsere der ikke er helt spidse på hvad denne Lektoratsordning handler om, leverer Tine Roesen, formand for Lektoratsudvalget, i sit bidrag til antologien en glimrende indflyvning:

»I Lektoratsordningen er der tale om en helt særlig slags lektorer, som underviser i dansk sprog og kultur uden for Danmarks grænser, og som

vækker beundring, når først det bliver klart, hvad deres virke er. Ordningen går kort fortalt ud på at rekruttere fagligt kvalificerede og personligt egnede lektorer, der ud over at undervise kan fungere som en slags kulturambassadører for Danmark. Disse sproglige og kulturelle enmandshære sendes ud til de universiteter, som der er indgået samarbejdsaftaler med. Ud over at understøtte sådanne »sendelektorer« med et løntilskud giver ordningen efter ansøgning tilskud til studieaktiviteter og -materialer til alle danskfaglige universitetsmiljøer i udlandet.«

Antologiens titel er i øvrigt undfanget, eller indfanget, af vores mangeårige bestyrelsesmedlem Ulla Weinreich som en parallel til det klassiske råb ud i en forsamling ved et ildebefindende: »Er der en læge til stede?« Patienten er selvfølgelig det danske sprog i udlandet, der har fået sin bevilling kraftigt reduceret og derfor er i livsfare. Og som Danmarks ambassadør til Bulgarien i 2021–2024, Jes Brogaard Nielsen, skriver i forordet, er sendelektorer ikke blot undervisere, men også »kulturformidlere, brobyggere og uformelle diplomater« der »skaber varige forbindelser mellem Danmark og verden«.

Fællessang. Fotos: Tijana Vujadinović.

At lære er at ville

Men oplægget varede nu slet ikke 70 minutter, for efter ganske få minutter i Michael Bach Ipsens selskab fik alle kursUSDeltagerne deres eget eksemplar af *Dansk Udtaleordbog* og blev vist ind i »Slyngelestuen« til bobler og fællessang. Medlemmer af Modersmål-Selskabet der vidste at de skulle til prisoverrækkelse, men ikke hvem modtageren var, stødte nu til.

Mikael Fabrin talte her om det åndelige slægtskab mellem Lektoratsordningen og Modersmål-Selskabet, der også »skaber levende Celler for Kærlighed til, hvad der er dansk« (L.L. Hammerich, 1944), og om hvorfor »danskundervisning rækker ud over grammatik og ind i omgangsformer, kulturelle koder og værdier« (sendelektor i Schweiz, Caroline Ballebye Sørensen).

Kun godt tre kilometer nordvest for Konventum ligger Halfdan Rasmussen begravet, så måske lyttede han med da hans digt *At lære er at ville* (1949) blev gennemgået og perspektiveret til sendelektorernes virke. Klar ved klaveret sad den lokale 94-årige, aktive fællessangskendis Birgit Pedersen, og de godt 60 tilstedeværende stemte i til Erling Lindgrens melodi.

Der blev også spillet og sunget en regulær hyldestsang, *En sendelektor rejste*, smedet sammen til lejligheden, og desuden H.C. Andersens *Det er liv at rejse* – på en ny melodi af Kristian la Cour. Netop dette H.C. Andersen-digt har Elin Lis Johansen ladet sig inspirere af til et akrylmaleri som vil pryde antologiens forside: Et sejlaskib med dannebrog som sejl symboliserer dét at drage ud i verden med kundskab og dansk kulturarv.

Et sus anedes gennem forsamlingen da Mikael Fabrin langt henne i sin tale løftede sløret for vores egentlige formål med at have trængt os ind på kurset med en fuldtallig bestyrelse. Elin Lis Johansens kunstværk blev overrakt formand Tine Roesen, og da klapsalverne havde lagt sig, læste Ulla Weinreich den formelle indstilling og begrundelse op.

Mikael Fabrin og Elin Lis Johansen afslører maleriet for Tine Roesen. I baggrunden Birgit Pedersen ved klaveret.

Bløde værdier og udvidet horisont

Lad os i følge med Mikael Fabrins tale vende os mod antologien, der giver adskillige eksempler på at danske værdier kan inspirere.

Kenn Mouritzen, formand for Lektorbestyrelsen og siden 2021 sendelektor i dansk på ELTE-universitetet i Budapest i Ungarn, fortæller at ungarske studerende ser danskhed som »en alternativ måde at tænke på, en anden måde at indrette et samfund på, en større og mere rummelig kultur med plads til diverse udtryk og tendenser«.

Johannes Eske Andersen, der er sendelektor på Karlsuniversitetet i Prag, beretter om Helena Březinová, som nærmest ved et tilfælde kom til at studere dansk i Prag, og som har oversat bl.a. H.C. Andersen i et illustreret trebindsværk. Hun fremhæver at »viden om andre kulturer og sprog udvider horisonten, bl.a. tekstanalyse udvikler de analytiske evner, hvilket nemt også kan overføres til andre områder«. Hun understreger desuden at »AI har gjort kritisk tænkning, sprogkundskaber og forståelse af originale kilder vigtigere end nogensinde før«.

Martin Paludan-Müller, der er tidligere dansk- lektor i Osaka, har haft sit bidrag offentliggjort for

Se nærmere på side 3
vedrørende udgivelsesarrangementet
i Flensborg
(Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig)
torsdag den 30. oktober, kl. 15-17.

godt tre år siden. Så nu får vi i tillæg indblik i de studerendes reaktioner på essayet. En skriver for eksempel: »Det er rigtigt, at mange japanere forsøger at skjule deres følelser og tanker ved at *læse luften* med overdrevne smil eller nik, ofte fordi de er bange for at blive angrebet for at forstyrre situationen. Efter at have boet i Danmark i et år begyndte jeg at føle, at denne form for overfladisk kommunikation virkelig er unaturlig og ikke giver nogen mening. Som du siger, føler mange japanere sig sikre og stabile i deres sociale status ved at være i en flok.«

Strategisk kulturudbredelse

Jes Brogaard Nielsen, Danmarks ambassadør til Bulgarien i perioden 2021-2024, fortæller at den danske ambassade som led i forberedelserne til Danmarks EU-formandskab besluttede at lave en bogudgivelse med dansk lyrik oversat til bulgarsk. »Denne antologi, som den daværende sendelektor har redigeret i samarbejde med bulgarske oversættere og litterære fagfolk, præsenterer et bredt udvalg af danske digtere for et nyt publikum. Formålet er ikke kun at gøre dansk poesi tilgængelig på bulgarsk, men også at invitere til refleksion over fælles menneskelige temaer som identitet, natur, samfund og sprog.«

Og som Tijana Vujadinović skriver: »Lektoratsordningen er ikke blot et kulturtilbud. Den er et stykke dansk udenrigspolitik. Et strategisk diplomatisk redskab. Og ikke mindst: en investering i mennesker, der ønsker at engagere sig i og med Danmark.«

Et tydeligt eksempel på dette ses i bl.a. oprettelsen af danskstudier i Kyiv. Bo Helldén, sendelektor i Gdańsk og *virtuel danskektor i Kyiv*, fortæller at de »på ambassaden er meget positive over, at 16 studerende er begyndt at lære dansk. Ikke alene som

led i Ukraines fremtidige integration i EU, men også fordi både ambassaden og over 100 danske firmaer i Ukraine får brug for unge, talentfulde, dansktalende ukrainere i fremtiden«.

Veronika Hordiichuk (kendt fra sidste nummer af Sprog & Samfund), reflekterer over hvor hun havde været i dag hvis man også havde kunnet vælge dansk i stedet for svensk da hun begyndte at læse i 2020: »At dansk først ikke blev udbudt i Kyiv, men nu kan vælges som tredje sprog, viser hvordan tilgængelighed og systemer påvirker vores valg. Det minder os om at sprogvalg sjældent blot er et spørgsmål om vilje, men om mulighed.«

Michael Bach Ipsen, Ulla Weinreich & Mikael Fabrin (red.): *Er der en sendelektor til stede?*, 2025, Modersmål-Selskabet. 176 sider. 160 kr. (indgår i medlemskabet). ISBN: 978-87-93708-25-9.

Vores eget bestyrelsesmedlem Tijana Vujadinović kunne vælge mellem både dansk, svensk og norsk: »Første gang jeg hørte dansk, troede jeg ærligt talt, at der var noget galt med båndoptageren. [...] Det var mildest talt en udfordring at få lyd og skrift til at gå op i en højere enhed. De danske lyde

virkede, som om de svævede frit i luften, løse fra de bogstaver, vi møjsommeligt forsøgte at afkode på papiret. Men i stedet for at blive afskrækket mærkede jeg en spirende nysgerrighed. Jeg tænkte: *En udfordring – det er lige mig!*».

Særligt i EU-institutionerne er der brug for danskkyndige oversættere som også kan fransk. På universitetet i Mons i den fransktalende del af Belgien »kan dansk kombineres med engelsk, nederlandsk eller tysk, og det er næsten altid sådan, at de studerende i højere grad identificerer sig med dansk end det andet sprog i deres sprogekombination. Dels fordi dansk er det mindste sprog, dels fordi vi lægger stor vægt på at stimulere de studerendes engagement med studieture, tandem-aktiviteter med andre universiteter og kulturelle aktiviteter som film, teater eller museumsbesøg« (Margrethe Eriksen & Julien Degueldre, dansklektorer ved Mons Universitet i Vallonien).

Kongens støtte

Et tema der går igen i de værker og publikationer som sendelektorer eller lokalt ansatte dansklektorer har udgivet, er H.C. Andersen.

Claus Elholm Andersen, professor i skandinaviske studier ved Universitetet i Wisconsin–Madison, troede oprindeligt at de studerendes ønske om at læse dansk handlede om at de ville kunne læse Kierkegaard eller H.C. Andersen på originalsproget. Men virkeligheden var noget anderledes. Det var enten for at kunne småsnakke eller opfylde universitetets fremmedsprogskrav. Men det betyder ikke at de ikke får glæde af fx at analysere *Lille Claus og store Claus*, der »viser kapitalismens grådighed i sin reneste form, maskeret i eventyrets humoristiske fortælling«. Det fortæller Claus Elholm Andersen om i sin nye bog, *En dissonans i denne verden*.

Som Ann-Kathrine Havemose, sendelektor i Vancouver, udtrykker det: »I en tid, hvor små sprogfag presses af økonomiske hensyn og uddannelsespolitiske reformer, er dansk [i Canada] et eksempel på, at det stadig er muligt at engagere og

fastholde studerende gennem nærværende undervisning, stærke fællesskaber og en dannelsesorienteret pædagogik. Med støtte fra Lektoratsordningen og tætte samarbejder på tværs af nordamerikanske universiteter har vi skabt et miljø, hvor undervisning i dansk sprog og kultur har mulighed for ikke blot at overleve, men blomstre – hvis det altså får lov! For danskfaget, som det formidles gennem Lektoratsordningen, er mere end bare sprogundervisning: Det er en mulighed for at præsentere de studerende for en pædagogik og en institution, der kerer sig om dem som mennesker frem for tal på et regneark eller en karakter på et eksamensbevis.«

Mod slutningen af sin tale fremhævede Mikael Fabrin at sendelektorerne netop er kulturambasadorer – ligesom H.C. Andersen, der glædede sig over at få sine værker oversat; ikke af rent selviske grunde, men for sit fædreland. Men også han var afhængig af kongens støtte for at begive sig ud på flere kulturrejser. Dermed ligger der en tydelig historisk parallel til sendelektorerens offentlige finansiering, selv om rammerne var mindre formaliserede i 1800-tallet. ■

Claus Elholm Andersen:
En dissonans i denne verden
– læsninger i H.C. Andersens tidlige eventyr, 2025,
Aarhus Universitetsforlag. 288 sider. 250 kr.
ISBN: 978-87-7597-481-8.

RØST forstår din røst

Antropolog Sif B. Lehmann og journalist Sebastian Cappelen, Alexandra Instituttet

Når Danmark taler, skal teknologien kunne forstå alle. CoRal-projektet har indsamlet tusind timers tale fra alle landets sproglige ender og kanter.

CoRal-projektets optagelsessteder.

Taleteknologi er blevet en integreret del af vores hverdag – fra gps'er og taleassistenter til journalindtaling i sundhedsvæsenet. Men teknologien forstår ikke alle danskere lige godt. De fleste AI-løsninger er oprindeligt trænet på engelske stemmer, og ved tilpasning til dansk er det ofte med udgangspunkt i mandlige stemmer fra hovedstadsområdet. Dialekter som bornholmsk, sønderjysk og thybomål samt kvinders og unges stemmer er stærkt underrepræsenterede.

Med støtte fra Innovationsfonden blev projektet *Danish Conversational and Read-aloud Dataset* – eller bare CoRal – sat i gang for at demokratisere adgangen til taleteknologi og sikre at alle danskere, uanset køn, alder og dialekt, kan blive hørt og forstået. Det handler ikke kun om teknologiens muligheder i sig selv, men om retten til at blive

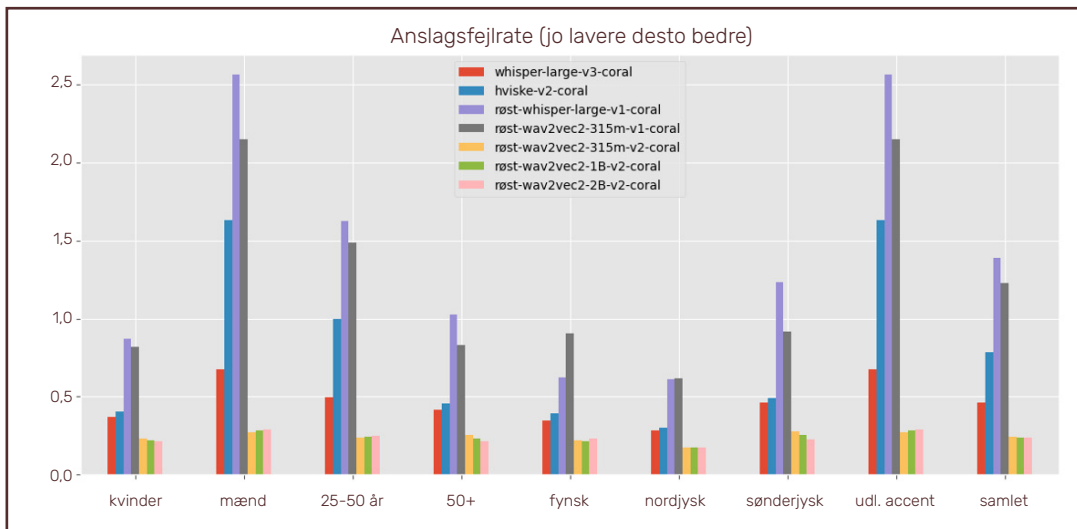
forstået i et digitalt samfund. Når Danmark taler, skal teknologien kunne lytte til og forstå alle. Ellers risikerer vi i et af verdens mest digitaliserede samfund at udelukke borgere fra digitale løsninger inden for offentlig service, sundhed og finans – med konsekvenser for både hverdagen og det demokratiske fællesskab.

Tusind timers tale

I løbet af de sidste to år har Alexandra Instituttet og projektets parter rejst landet rundt for at indsamle danskernes stemmer. Resultatet er over 1.000 timers tale fra 1.100 deltagere i alderen 11 til 97 år, med repræsentation fra hele landet. Særligt syv områder er blevet prioriteret, nemlig dialekterne bornholmsk, vendsysselsk, himmerlandsk, midtøstjysk, hardsysselsk og vestfynsk samt en kategori bestående af danske dialekter syd for grænsen til Tyskland.

Datasættet består af både oplæst tale og samtaler – med og uden baggrundsstøj. Til oplæsning anvendes Wikipedia-tekster, hvilket giver en bred variation i emner lige fra sognesammenlægninger til popstjerner. Oplæsningen sker på sætningsniveau; det vil sige at deltagerne læser korte bidder som fx: »Skibby Sogn blev sammenlagt i 1840«. Disse optagelser gemmes sammen med den tilsvarende tekst, så tale-til-tekst-modeller kan trænes mere præcist.

Samtaler transskriberes og opdeles i individuelle ytringer så modellerne kan trænes mere specifikt på demografiske typer ud fra fx køn, alder og dialekt. For eksempel vil en samtale mellem to bornholmere blive opdelt i A: »Hej, jeg hedder X« og B: »Hej, jeg hedder Y«. Hver ytring knyttes således til den respektive taler, hvilket gør det muligt at træne modellerne mere nuanceret.

Y-aksen er Character Error Rate, som er antallet af tegn der skal tilføjes/ændres/slettes for at nå frem til den rigtige transskription. Så hvis den korrekte transskription er »Hej med dig« og modellen outputter »Hejmed dij«, så er der to rettelser (mellemrum + j til g) ud af ti tegn, hvilket giver 20 pct. CER.

Whisper er udviklet af OpenAI og Wav2vec af Meta; disse modeller er generelle og ikke trænet på store mængder dansk tale. Hviske er en model trænet på danske data af virksomheden syv.ai. Der er trænet flere RØST-modeller baseret på enten Whisper eller Wav2Vec, som det også ses i grafen. RØST-modellerne forbedres løbende ved tilførsel af mere data – eksempelvis er whisper-large-v3-coral bedre end røst-whisper-large-v1-coral, da v3 har fået tilføjet mere data i form af både oplæsning og samtale. I grafen ses også at RØST-modeller der er baseret på Wav2vec, fungerer bedre end RØST-modeller baseret på Whisper.

Optagelserne blev primært foretaget på biblioteker i dagtimerne. Det har betydet at målgruppen i datasættet i høj grad har været kvinder over 50 år. Dermed supplerer CoRal-datasættet de eksisterende datasæt hvor der er en høj repræsentativitet af unge og mænd.

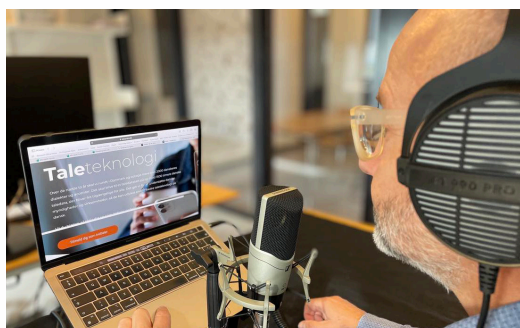
I alt er 32 danske dialekter dokumenteret. Dialektanalysen viser både forskelle og fællestræk, og det gør det muligt at udvikle modeller der kan for-

stå hele befolkningen. Mange deltagere har meldt sig fordi de ønsker at bevare deres dialekt – ofte som reaktion på frustrationer over at deres mobiltelefon ikke forstår dem.

Den dialektale røst

I CoRal-projektet anvendes datasættene til at træne nye talegenkendelsesmodeller under navnet RØST. Modellerne varierer i størrelse og arkitektur, hvilket giver dem forskellige styrker. Nogle er særligt gode til domænespecifikke opgaver (dvs. sproget omkring specifikke emner), mens andre er mere alsidige.

Modellernes præcision måles ved *Word Error Rate* (WER) og *Character Error Rate* (CER) – altså hvor mange fejl der opstår i genkendelsen af henholdsvis ord og tegn. RØST-modellerne har vist sig at være særligt robuste (som vi siger) over for dialekter, hvor gængse modeller ofte fejler. I

grafen ses i hvilken grad RØST-modellerne succesfuldt genkender tegn i de forskellige dialekter. Det er bedst at have en lav CER, og i grafen ses det hvordan nogle af RØST-modellerne klarer sig godt over for dialekter, mens gængse modeller som Whisper, Wav2vec og Hviske ikke er lige så robuste.

Åbne danske taledata er en mangelvare

De få virksomheder der har adgang til danske taledata, holder dem typisk for sig selv, da data udgør grundlaget for deres produkter. Det gør udviklingen af danske løsninger både dyr og besværlig. CoRal bygger derfor på *open source*-princippet,

så danske virksomheder frit kan anvende datasættet til at udvikle bedre og mere inkluderende produkter.

Datasættet er ikke målrettet specifikke sektorer og indeholder derfor ikke fagtermer eller branchespecifikke vendinger. Alligevel kan det danne grundlag for nye løsninger – især inden for sundhedssektoren, hvor journalindtaling er udbredt, og i kommunerne, hvor der er behov for referater, oversættelser og undertekster.

Med dette åbne datasæt har Danmark taget et vigtigt skridt mod taleteknologi der afspejler sprogets fulde mangfoldighed. ■

CoRal-projektet

Hvad er taleteknologi?

Taleteknologi er en gren af kunstig intelligens der gør det muligt for computere at forstå, generere og reagere på menneskelig tale.

Eksempler på anvendelse kan være tale-til-tekst (fx diktering og undertekster), tekst-til-tale (fx oplæsning af tekst), stemmestyring (fx Siri, Alexa, Google Assistant), automatisk oversættelse af tale, talegenkendelse i kundeservice og mødesystemer.

Hvad er en talegenkendelsesmodel?

En talegenkendelsesmodel er en type kunstig intelligens der omsætter menneskelig tale til skrift. Når man træner en model, lærer den at genkende mønstre i lyd der svarer til bestemte ord eller lyde. Modellen kender ikke grammatiske regler eller semantiske sammenhænge; i den forstand famler den i blinde. Den laver en akustisk modellering af den lyd der kommer ind, og så forholder den sig statistisk til det. Derfor trænes modellen på store datasæt med lyd og tilhørende transkriptioner.

Om projektet:

Projektperiode: 2 år (2023–2025)

Deltagere: 1.100 personer, 11–97 år

Indsamlet tale: 1.000 timer, heraf 300 timers samtaler

Dialekter: 32 dokumenterede, 7 særligt prioriterede

Datatyper: oplæst tale, samtaler med/uden baggrundsstøj

Formål: at skabe et åbent dansk taledatasæt til træning af taleteknologi

Primære anvendelser: sundhedssektor, finans, kundeservice, undertekstning, transskription

Markedsvækst: forventet global stigning på 16–19 pct. årligt (kilde: Fortune Business Insights).

Sprogbrug under lup

Af sprogmagister Kirsten Rask

Ti sprogkendere – journalister, forskere og en teaterinstruktør – skriver om hvordan sproget bliver brugt til med forskellige hensigter at påvirke os som læsere.

Journalisten **Kurt Strand** har skrevet to indlæg der begge handler om sproglig indpakning og direkte manipulation. Det første, *Sig det som det er, fordi det er troværdigt*, taler om ærlighed i sproget: Giv modtagerne ærlig snak i stedet for *bullshit* – det der vel på dansk hedder varm luft. Og han advarer bl.a. mod ord der bruges til at dække over virkeligheden, fx *målrettet*, *innovativ* og *visioner*, ord der ikke melder klart ud. De bør erstattes af noget mere præcist og enkelt.

Indlægget er mest en opsummering af det som sprogkonsulenter og andre sproglige rådgivere har kæmpet mod de seneste årtier. Men det er vigtigt at vi som modtagere er bevidste om hvad der foregår.

Strands andet indlæg, *Usynlig manipulation er en magtfuld kunst*, ser på en mere gedulgt form for manipulation, nemlig iscenesættelse. Det er langt fra tilfældigt hvor fx politiske udspil bliver markedsført. Teknikken med at tænke budskaberne ind i forståelige billeder føres af de dygtigste aktører helt igennem ved at lade omgivelserne spille med, eksempelvis forstod Dansk Folkeparti tidligt vigtigheden af at finde de helt rigtige scenerier til deres sommergruppemøder. Ud med konferencesteder og hoteller og ind med fx Skamlingsbanken, Dybbøl Mølle eller Kronborg i baggrunden.

Senere har andre politiske partier taget ideen til sig. Pressemøder har langt større chancer for at blive bragt i medierne når de foregår fx på plejehjem eller i folkeskoler.

Strand nævner igen ordvalget – det han kalder *camouflageord* – som bruges til at forplumre virkeligheden. Det gælder fx de misvisende ord *fjumreår* og *cafepege* som bruges bevidst til at nedgøre fænomenerne. Og han vil gerne bidrage

Søren Boy Skjold og Kurt Strand, red.:
Vi sætter pris på det danske sprog,
Ted Publishing, 2025.

til at alle bliver bedre til at gennemskue manipulation, også den mere usynlige. Den tjener heller ikke just til at højne tilliden mellem politikerne og deres vælgere.

Samme emne har kommunikationsrådgiveren **Barbara Bregendal** fokus på i sit indlæg, *Klimamaforandringer, klimakrise eller klimakatastrofe* – overskriften siger næsten det hele. Kynikere vil hævde at det ikke ændrer noget hvad vi end kalder det, men »adfærd skabes – også – af det talte og skrevne ord«, som Bregendal skriver. Store spørgsmål såsom globale udfordringer kan ikke beskrives i simple TikTok-videoer; de kræver et »nuanceret, præcist og fagligt sprog«. Men igen gælder det om at »tale som rigtige mennesker«, også om de store spørgsmål.

Reklamemanden og kommunikationsrådgiveren **Sune Bang** skriver til gengæld om sprog der skal forene mennesker: skabe identifikation og sammenhold. Som eksempler nævner han *#MeToo*, *Black Lives Matter*, *Make America Great Again*, Novo Nordisks *It's Bigger Than Me* og covid-pandemiens *Sammen, hver for sig* og *Samfundssind*.

Derudover kommer han ind på andre betegnelser der går specielt på race og køn. Det er slående at de fleste af Bangs eksempler er på engelsk. Hvor mange danskere kan egentlig identificere sig med

dem? Selv da han beder sin datter foreslå et andet ord til at erstatte det politisk ukorrekte *mulat*, foreslår hun *mixed*. Tillad et risikabelt hjertesuk fra en ældre, barnløs anmelder: Ens børn er altså ikke altid de bedste at spørge når det gælder sprog. I det hele taget savner jeg lidt mere refleksion og sproglig analyse i indlægget.

Anna Sofie Hartling fra Dansk Sprognævn bruger også overskriften til at vise kernen i indholdet: »*VÆR SØD AT SKRUE NEEEEED!*« – tale overført til skrift.

Hun skriver om brug af skriftsprogets kvantitative midler på sociale medier. Det er virkemidler som versaler, gentagne vokaler, skrifttegn som udråbstegn – gerne flere i rad – til at udtrykke ting som vi i talesproget bruger tonefald, hastighed, volumen, pause og rytme til. Hun kalder det en slags *ny tekst*: en »medialekt« eller »digital diskurs« der er blevet udviklet på sociale medier og i sms'er. Overordnet set er SoMe-sproget kendetegnet ved afvigelser fra retskrivningsregler og andre normer for godt sprog, så der er blevet skabt en ny norm der indbefatter eksempelvis forkortelser som *sir* (for *siger*), udeladelser af fx subjektet, interjektioner som *arrghhh* og så altså typografien, som vist i overskriften. Emojierne m.m. ser Hartling som en slags regibemærkninger der er med til at vise følelser og intentioner. På den måde kan SoMe-sproget skabe opmærksomhed om afsenderen – som det jo også gælder om på nettet.

En grundig og nærgående beskrivelse af SoMe-sproget.

Den næste artikel rører ved manges forudgående bekymring: *Kunstig intelligens truer og beriger sproget* af translator m.m. **Jørgen Christian Wind Nielsen**.

Wind formulerer problemet med specielt det danske skriftsprog, altså skrivning, oversættelse og kreative fag. AI, kunstig intelligens, blev folkeeje med adgangen til ChatGPT o.l., der »genererer tekst og billeder på basis af et sprogligt input«. Kunstig intelligens skal ses som en robot der gene-

rerer tekster fra en databank og gerne vælger den første mulighed.

Og de muligheder der melder sig først, er ofte taget fra engelsksprogede sammenhænge. Men sprogteknologien bør udvikles til at fungere i vores eget sprogsamfund, skriver Wind. I modsat fald kan der ske en erosion i måden vi tænker dansk på.

Regeringen offentliggjorde sidst i 2024 nogle retningslinjer for en national strategi for at udvikle kunstig intelligens i Danmark, for sprogmodeller fungerer kun ud fra de data de er trænet på. Wind m.fl. glæder sig til »at følge og, i det omfang, det er muligt, påvirke udviklingen, så den kommer til at gå i den rigtige retning for det danske sprog«.

Måtte det lykkes for dem – og dermed for os alle ...

Indlægget af sceneinstruktøren **Peter Langdal**, *Musikken i sproget*, handler om sprogets lyd, herunder tryk, rytme og pauser, der som bekendt kan være særdeles udtryksfulde, ikke mindst i scene-kunsten. Langdal definerer ikke fænomenerne nærmere, men giver (op)lysende eksempler, fx på hvordan forskelligt tryk på ordene i en sætning kan ændre indholdet, og hvordan store scenekunstnere mestrede teknikken til fuldkommenhed, fx Kjeld Petersen og Dirch Passer eller den spanske klovn Charlie Rivel. Og Langdal priser vores evne til at spille og lege med sproget.

Billeder i sproget. Sproget i billederne – denne kiasme af **Mette Stentoft**, lektor fra DMJX, tegner hendes indlæg om metaforer, der altså er en del af sproget selv, versus 'rigtige' billeder, altså fotografi-er, der ledsager tekster.

Metaforer er udtryk der aktiverer vores fysiske sanser og gør abstrakte begreber og beskrivelser konkrete og dermed fremmer forståelsen, fx *skatte-smæk*, der aktiverer de dele af hjernen som dækker berøring og smerte. Fotos skal illustrere eller forstærke indholdet i en tekst, men de kan tolkes forskelligt alt efter modtagerens personlige erfaringer og holdninger. Derfor regnes de ofte som

sekundære i forhold til selve teksten. Metaforerne kan til gengæld blive slidt ved overdreven brug og dermed blive klicheer eller tomme fraser. For begge typer af billeder gælder det at afsenderen skal være bevidst om modtagerens erfaringer og forståelsesramme for at de rammer plet.

Stentoft nævner selv at begge typer af billeder skal bygge bro mellem det uhåndgribelige og det konkrete; men det meste af hvad Stentoft siger om sprog billeder, kan vel også siges om ledsagende fotos, og vice versa. Derfor bliver hendes skillelinje mellem de to billedformer måske også noget forceret.

I artiklen *Det danske sprog – nu med engelsk* koncentrerer lektor emeritus **Henrik Gottlieb** sig om den form for anglicismer som er overført eller oversat direkte fra engelsk til dansk. Det gælder udtryk som *skudt og dræbt*, *rygende pistol* o.l. Det første er en iøjnefaldende ændring af det gammeldanske udtryk *skudt alene*, som tidligere betød 'dræbt', men afsmitningen fra engelsk har altså fået denne betydning til at ændre sig til blot beskudt. Den *rygende pistol* hed tidligere *fældende bevis*.

Gottlieb inddeler den slags lån i bl.a. »unødvendig eller uheldig afsmitning« (fx *skudt og dræbt*), »fængende eller nyttige nydannelser« (fx *rygende pistol*), »uundværlige betegnelser« for eksisterende forhold (fx *kernefamilie*) og »betegnelser for nye begreber« (fx *facetime*).

Det undrer mig at Gottlieb kan lade være med at nævne nogle af de hyppigste overførte fraser, brugt af politikere og andre der optræder meget i medierne: *nok er nok*, *sætte foden ned* og *at have nogens ryg* (der ikke giver nogen mening på dansk). Vi er en del der mener at denne kalkering af engelske vendinger er idéfattig og følgtagtig.

Journalist og lektor fra DMJX **Søren Boy Skjold** kritiserer nogle unoder som han ser i nyere journalistik. Med overskriften *Noget er forandret i journalistisk formidling – du gætter aldrig hvad* viser han umærkeligt en af disse unoder, især i digital jour-

nalistik, det der kaldes *clickbait*, altså journalistisk lokkemad. Formålet med lokkemaden er at forhale pointen i teksten og dermed at få læseren til at læse længere. For længere læsetid giver flere annoncer. Men det er stik imod journalistikkens oplysningsideal om at den vigtigste information skal fremgå af de første linjer.

En anden unode er at journalisten som person er begyndt at fylde for meget, fx ved at fremføre sin egen mening i stedet for at være objektiv. Og så er der sproget, som Skjold mener er blevet *for* uformelt og ofte upræcist.

Det hele udgør en fare for at journalistik bliver valgt fra af læserne. Journalister bør i stedet »kere sig om sproglig originalitet og korrekthed«, konkluderer han.

Hørt!

Under den prisværdigt korte overskrift *Pris på sproget* fortæller retorikeren **Anne Katrine Lund** om kriterierne for at tildele fagtekster Sprogprisen: Sprog kan skabe stærke relationer, men også modsat skabe distance eller ligefrem underminere tilliden mellem mennesker. Derfor er målet med Sprogprisen at anerkende og belønne fremragende tekster og sprogarbejde og dermed give andre faglige formidlere gode rollemodeller. Kunsten er at kombinere faglighed med forståelighed, for det *kan* lade sig gøre at vise myndighed med et menneskeligt ansigt gennem sprogformen. Og Lund opfordrer alle til på sprogprisen.dk at indstille egnede eksempler.

Vi sætter pris på det danske sprog kommer godt rundt om nogle meget anvendelige indgange til sprogbrugsanalyse. Vi møder ingen banebrydende teorier, knivskarpe nye analyser eller ambitiøse tankeeksperimenter, men får flere gode eksempler på analyser. Alle indlæg er velskrevne og egner sig til selv at tjene som forbilleder for saglig formidling. Samtidig bidrager Mette Stentofts humoristiske tegninger til at gøre bogen indbydende. ■

Christian Nicholas Eversbusch

(4. jan. 1971 – 11. febr. 2025)

Loránd-Levente Pálfi, *scriptura@hotmail.com*

De fleste mennesker er optagne af deres pensionsopsparring, vasketøjet, priserne i supermarkedet, nye lagner til soveværelset og andre trivialiteter eller åndsforladt beskæftighed. Når det går højt for sig, er de interesserede i Trump, Ukraine-krig og pesticider i grundvandet. Der er efterhånden meget få der for alvor er interesserede i åndsadel, intellektualitet, sprog, bibliofili, filosofi, idéhistorie og andre op-højede sysler og tildragelser. Til disse få, som ikke mener at højdepunktet i tilværelsen er et nyt badeværelse eller et sommerhus, hørte Christian Nicholas Eversbusch, som jeg over en periode på 20 år har haft glæden og æren af at kunne kalde en ven.

Hvad vil det i grunden sige at være en ven? Venskab må ej forveksles med netværk, social kontakt, “likes” og følgere. Hvor de sidstnævnte forhold handler om noget funktionelt, vedrører venskab noget eksistentielt. Det er et moralsk rum, hvor vi bl.a. lærer at lytte og at udvikle dømmekraft. Venskab har en dannende funktion, det lærer os at være menneske.

Venskab står i modsætning til nutidens kult af individuel selvrealisering og minder os om at mening skabes i relation, ikke i isolation. Det er ikke alene en psykologisk eller social foreteelse—men først og fremmest én lang øvelse i nærvær, ydmyghed, hengivenhed og selverkendelse. Venskab er ikke blot socialt ønskeligt, men filosofisk nød-

vendigt. Det er en livsform, ikke et biprodukt af held eller kemi. Et venskab kan rumme brud uden at miste sin værdi. I en tid hvor venskab ofte nedprioriteres eller instrumentaliseres, opfordrer f.eks. filosofen Mark Vernon til at genrejse venskabet som et eksistentielt, etisk og spirituelt ideal.

Christian Nicholas Eversbusch, familiefoto fra 2017.

CNE voksede op i Sorø, gik på Sorø Akademi, flyttede til hovedstaden i begyndelsen af 1990'erne og blev uddannet cand.-mag. i retorik (hovedfag) og tysk (bifag) fra Københavns Universitet. I de efterfølgende 20 år arbejdede han på freelancebasis som retoriker (for bl.a. Rhetor), konsulent, tekstforfatter og i mindre omfang som oversætter.

For CNE var lærdom ikke et sæt redskaber, men en fordring. Nysgerrig på

verden som han var, interesserede han sig gerne og ofte for de afvigende synspunkter og var generelt skeptisk indstillet over for mainstreamholdninger—det være inden for politik, religion eller videnskab.

Han har publiceret i bl.a. *Sfinx* (1977ff)*, *Modersmål-Selskabets årbog* (1980ff), *Sprog & Samfund* (1982ff), *RetorikMagasinet* (1991ff), *Rhetorica Scandinavica* (1997ff), *Critique* (2008ff), *Nomos* (2003–2010), *Replique* (2011ff), *Budstikken : nyt om dansk-nordisk sprog og sprogrøgt* (2007–2009, 2018), sidstnævnte tidsskrift var han medstifter af samt medredaktør på, og i forskellige af

landets aviser, bl.a. *Kristeligt Dagblad*, *Politiken*, *Weekendavisen*.

Desuden har han skrevet to monografier: *Gruppeprocesser som syntesemethode i sundhedstjenesteforskning og teknologivurdering: en retorisk analyse* (Sundhedsstyrelsen 2009) og *Et forsvar for Bispebrevet og Johanne Agerskov* (privattryk 2010). Førstnævnte er udarbejdet sammen med Torben Jørgensen og Eva Ulriksen Draborg; titlen turde forklare indholdet. Sidstnævnte omhandler *Vandrer mod Lyset!*.

Foruden at være aktiv inden for sprogpolitik (bekymret over danskens ve og vel i en globaliseret verden hvor engelsk fylder mere og mere) var CNE—nationalkonservativ af sindelag—også en ivrig samfundsdebattør og kritiker af dels den danske folkekirke, dels de store religioner: kristendom, jødedom, islam. Til gengæld lå *Vandrer mod Lyset!* hans hjerte nært, og han var ikke bleg for offentligt (i f.eks. dagbladene) at gå i krig med tilværelsens store spørgsmål. Det turde ikke være nogen hemmelighed at han, hvad efterlivshypotesen angår, holdt på et standpunkt der strider mod den herskende opfattelse i Vesten.

CNE havde en fantastisk humor, har aldrig manglet selvironi, var en yderst habil imitator og god til anekdoter. Var efterlivshypotesens veracitet bedre sandsynliggjort end hvad tilfældet p.t. synes at være, ville jeg ikke et sekund tvivle på at han engang i en fjern oldtid havde været en barde, en skjald, om hvem flokke samledes for at høre de mange gode historier han var så ferm til at fortælle. Hans mestring af tale, i det hele taget oralitet, kom hurtigt til udtryk i enhver kontekst—den være faglig eller social. Hans evner stod dog ikke tilbage for det skriftlige heller.

Bøgerne og ikke mindst bibliofilen fyldte meget i CNE's liv. Da jeg første gang så hans samling, blev jeg slået af dens omfang og karakter: Omkring tre hundrede af bindene havde været igennem et bogbinderværksted i Indien, hvilket først og fremmest havde ladet sig facilitere formedelst en af brødrene i

diplomatisk tjeneste. Selv telefonbogen var at finde blandt titlerne—indbundet i fint gedskind med hæftesnøre og guldprægning! Christian nærede livet langt en foragt mod alt hvad han anså for grimt.

Kendetegnende for CNE var endvidere en sendrægtighed af en anden verden; han yndede at sammenligne sig med enterne fra J.R.R. Tolkiens *Ringenes herre*. Om det gjaldt indtagelse af mad ved et selskab eller andetsteds, udarbejdelsen af en tekst eller punktlighed ved aftaler og sammenkomster: CNE var en sand mester i sendrægtighed. Men grundet sit generelt stærkt indtagende og hjertevindende væsen var omverdenen sjældent i stand til at bære nag. Havde der eksisteret en Nobelpris for egensindighed eller på jævnt dansk stædighed, havde CNE utvivlsomt vundet den flere gange i løbet af sit voksenliv. Men igen var hans ualmindeligt sympatiske og elskværdige facon en formildende omstændighed uden lige.

En anden disciplin CNE beherskede med glans, var faderskabet. Han elskede det—og fortalte ofte og gerne om de mange små, rørende, morsomme og stimulerende øjeblikke fra hverdagen med sin søn, Nicholas. Også her kom hans evner som imitator og historiefortæller til deres fulde ret.

Ifølge Kierkegaard er ægte venskab en tavs samstemthed i væren—en enhed i livsanskuelse, ikke nødvendigvis i meninger. Et sådant grundlag delte jeg med Christian. Vi var ikke altid enige, men genkendte hinanden i det væsentlige.

De sidste år i Christians liv var svære, efterhånden som et indre mørke tætnedes.

Hvad han efterlader, er ikke blot minder, men en fordring om at leve vågent, tale med omhu, tænke med alvor og ære det menneskelige gennem venskab, også dér hvor det bliver vanskeligt. ■

*Praksis for tankestreger efter skribentens ønske. *Årstallene angiver det tidsspann de givne tidsskrifter har eksisteret i (de fleste udkommer fortsat), og ikke de specifikke årgange CNE har bidraget til.*

Er den store Jellingsten fup og svindel?

Carl Jørgen Nielsen

I december 2024 publicerede en norsk professor i arkæologi en ny teori om Harald Blåtands runesten. Teorien synes at have et vist provokationspotentiale; i hvert fald har den bragt adskillige til tasterne her i landet.

Den store Jellingsten betragtes sædvanligvis med en betydelig veneration. Et nationalt klenodie. Danmarks dåbsattest. Men Håkon Glørstad, professor i arkæologi ved Oslo Universitet, har i en omfattende artikel i tidsskriftet *Viking : Norsk Arkeologisk Årbok*, vol. 89, 2024, argumenteret for den opfattelse at den store Jellingsten ikke er fra vikingetiden, rejst af Harald Blåtand, men fra middelalderen, rejst af Ærkebiskop Absalon.

Skal man tro Glørstads teori, er den store Jellingsten således et historisk falsum.

Jellingstenen dateres almindeligvis til sen vikingetid, ca. 965, som en markering af Harald Blåtands status som konge over et samlet kristent Danmark. Men Glørstad mener at den i slutningen af 1100-tallet er bestilt af Ærkebisp Absalon i et forsøg på at styrke historien om Danmark som et kristent rige allerede i sen vikingetid.

Det er meget tænkeligt at Danmark har været på vej til at blive et samlet kristent rige på Harald Blåtands tid – det står der jo i hvert fald på den store Jellingsten. Men spørgsmålet er så om stenen først blev rejst da Absalon levede og havde travlt med sit.

Ved anvendelse af en særlig 3D-scanningsteknik

som er udviklet af arkæolog Laila Kitzler Åhfeldt i Riksantikvarieämbetet i Sverige, kan man påvise at runerne på den store Jellingsten, angivelig rejst af Harald Blåtand efter forældrene Gorm og Thyre, er indhugget af den samme runerister som huggede runerne på Læborgstenen, knap 40 km

sydvest for Jelling. I indskriften på Læborgstenen mindes risteren sin dronning, Thyre, og har desuden forsynet indskriften med et par thorshamre som antyder noget om Thyres religiøse tilhørsforhold. Thyre og Gorm var selvfølgelig asatroende. De var døde før kristendommen blev en mulighed.

Men på Haralds Jellingsten, Danmarks første kristne runesten, flyttes hun og Gorm på en måde fra hedenskab og ind i kristenheden. Se også min artikel i *Sprog & Samfund* 2024/3: *Runestenen i 3D-scanneren*.

Glørstad refererer til 3D-undersøgelsen af den store Jellingsten og Læborgstenen (Imer m.fl., 2023). Han betegner det som »en spennende hypotese, men ikke helt avklart« at de to indskrifter skyldes samme runerister (Glørstad, 2024, s. 79). Det er svært at se på hvilken baggrund han afviser 3D-analysen som andet end blot en interessant hypotese.

Foto: Roberto Fortuna, Nationalmuseet.
Allan Karkers oversættelse af den store Jellingsten: »Harald konge bad (dvs. bød, lod) gøre dette mindesmærke efter Gorm, sin fader, og efter Thyre, sin moder, den Harald, som vandt sig hele Danmark og (desuden) Norge og gjorde danerne kristne.«

Den anomale ortografi

Han opfatter i øvrigt stavningen af Thyres navn på den store Jellingsten som mere afgørende. Glørstad mener at navnet »er avvikende skrevet på Jellingsteinen rett og slett fordi runene er risset på et andet tidspunkt« (Glørstad, 2024, s. 79). Runerne på den store Jellingsten er sandsynligvis yngre end dem på Læborgstenen. Men ikke meget yngre. De to indskrifter er i 16-tegnsrunealfabetet, vikingetidens runerække, som blev brugt i perioden fra ca. 800 til ca. 1000. Runerne på de to runesten forekommer på det nærmeste identiske, hvilket jo passer meget godt med at det er den samme rister som har lavet begge indskrifterne.

På Læborgstenen staves navnet Thyre med fem runetegn som gengiver udtalen *Thorvi*. Det ligger jo lidt langt fra *Thyre*. Men Thyre er en middelalderlig form; navnet blev på hendes egen tid udtalt med tydelig reference til guden Thor.

På den store Jellingsten staves Thyres navn imidlertid med seks runetegn. En særlig a-rune, som betegner nasal a-lyd, er indsat mellem runen der betegner th-lyd, og runen der repræsenterer o-lyd. Denne stavemåde har voldt en del vanskeligheder for runeforskerne. Nasalrunen er sær og svær at begrunde. Det har ikke skortet på forklaringsforslag gennem tiden, men ingen har været overbevisende (se f.eks. Karl Martin Nielsen, 1960, s. 37–38).

Indskriften på den store Jellingsten har i øvrigt nogle lidt konservative træk og virker i nogle detaljer sprogligt ældre end den lille Jellingsten, som Gorm rejste over Thyre, og som altså må være den ældste af de to. Harald kan have ønsket en indskrift med en vis traditionspræget pondus (se f.eks. Imer/Fortuna, 2023, s. 181). Men indskriftens stavning af Thyres navn er ikke konservativ. Den er uden fortilfælde. En anomali. Og i det hele taget: Hvorfor staver risteren ikke Thyres navn som på Læborgstenen?

Som jeg argumenterede for i min tidligere artikel i *Sprog & Samfund*, kan der ligge en mulig forklaring i det forhold at det kan have passet Harald godt at få sløret den hedenske reference i moderens

navn på den første kristne runesten i Danmark. Stavemåden er aparte og giver næppe mening som udtaleangivelse, men slører i hvert fald guden Thor.

Den anomale stavning af Thyre betyder altså ikke nødvendigvis at indskriften er riset i en anden tid – i middelalderen, som Glørstad forfægter.

De horisontale linjer

Som en væsentlig støtte for sin opfattelse fremhæver Glørstad desuden at »runene er skrevet i horisontale linjer [...] slik som i en bok. Det er først senere, i middelalderen, at runene skrives på samme måde« (Glørstad, 2024, s. 77). Indskriftens horisontale skriftretning er ganske vist sjældent forekommende i vikingetiden, men ikke enestående. Der kendes nogle eksempler som er ældre end indskriften på den store Jellingsten. Maltindskriften fra Sønderjylland og indskrifterne fra Oklunda og Rök i Sverige har næsten helt eller delvis horisontale tekstlinjer, i modsætning til den almindelige praksis i vikingetiden, som var vertikale linjer. Og i øvrigt: Ville en middelalderlig runekyndig som havde fået til opgave at producere en falsk vikingetidssten, ikke vide at indskriften netop skulle arrangeres i vertikale linjer for at virke troværdig?

Harald Blåtand har selvfølgelig haft en særlig hensigt med mindestenen over sine forældre og al den selvros som indskriften også indeholder. At Ærkebiskop Absalon skal have haft noget med den store Jellingsten at gøre, er både runologisk og sprogligt usandsynligt.

Men faktisk fik Absalon rejst en runesten. I Nørre Åsum i det nordlige Skåne står der i kirkens våbenhus en runesten som meddeler at Ærkebiskop Absalon og Esbern Mule fik bygget denne kirke. Indskriften er fra ca. 1200 og regnes for at være en af de sidste runesten i det oprindelige Danmark. Indskriften er klassisk i sin udformning med vertikale tekstlinjer. Runerne er dog middelalderlige videreudviklinger af vikingetidens runer, og sproget er langt fra Jellingstenens sprog. Så langt at det er usandsynligt at man på Absalons tid, mere end

Læborgstenen med sine torshamre – den ene øverst til venstre, og den anden liggende nederst. Foto: Carl Nielsen.

200 år senere, har været i stand til at producere en indskrift i vikingetidens sprog. Vikingetidens dansk var et kasussprog med mange bøjninger. Mange af disse forsvandt i middelalderens dansk. Lydligt er der også store forskelle. Flere af vikingetidens tydeligt udtalte vokaler i udlyd svækkes i middelalderen til en mindre distinkt æ-lyd. Desuden optages i middelalderen en meget stor mængde tyske låneord. Afstanden mellem de to typer dansk er ganske stor og kan måske sidestilles med afstanden mellem moderne tysk og dansk. Det er svært at forestille sig at Absalon ville have kunnet finde nogen som kunne formulere en tilsyneladende genuin indskrift i vikingetidens sprog – hvis han overhovedet var kommet på ideen.

Den store Jellingsten synes ikke at være et historisk falsum. ■

Litteratur

- *Håkon Glørstad*: Om dateringen av den store Jellingsteinen, *Viking : Norsk Arkeologisk Årbok*, vol. 89, 2024, s. 61–100.
- *Lisbeth Imer og Roberto Fortuna* (foto): Danmarks runesten, 2023, 2. udg., s. 181.
- *Lisbeth Imer, Laila Kitzler Åhfeldt, Henrik Zedig*: A lady of leadership : 3D-scanning of runestones in search of Queen Thyra and the Jelling Dynasty, *Antiquity*, 97, 2023, s. 1262–1278.
- *Carl Jørgen Nielsen*: Runestenen i 3D-scanningen, *Sprog og Samfund*, 2024/3, s. 18–19.
- *Karl Martin Nielsen*: Til runedanskens ortografi, *Arkiv för nordisk filologi*, nr. 75, 1960, s. 37–38.

Sprogene i Slesvig

Ulla Weinreich, cand.mag. i germansk filologi og anvendt sprogvidenskab

Slesvig har i århundreder været et femsprogligt område omkring den nuværende dansk-tyske grænse. En ny antologi på tysk gennemgår træk af de tre oprindelige sprogs indflydelse og udvikling.

Denne videnskabelige tyske antologi – med den her oversatte titel *Sprogmangfoldighed, sprogkontakt og sprogudvikling i Slesvig* – er et fornemt stykke forskningsformidling om sprogene i Sønderjylland og Sydslesvig. Men allerede i kraft af disse danske, politisk bestemte stednavne forlader man bogens velgørende og tidssvarende synsvinkel, nemlig at der i 1920 var tale om en deling mellem Danmark og Tyskland af området Slesvig, der i århundreder havde været femsprogligt. Derfor tales der på tysk om en grænsedragning og ikke om en genforening i 1920. Nord- og Sydslesvig kaldes nu samlet Region Sønderjylland–Slesvig (og tilsvarende på tysk).

Et væld af også helt nye detaljer kombineres med et suverænt overblik over årtiers forskning i de oprindelige, autoktone (på stedet opståede) sprog. Elin Fredsted skriver om sprogsituationen i Slesvig historisk og aktuelt (s. 13–40) og om sønderjysk i Sønderjylland (s. 41–88), hvorefter Michael Elmentaler beskriver de nedertyske (plattyske) hoveddialekter slesvigsk og holstensk (s. 89–138). Volkert F. Faltings behandler i tre kapitler nordfrisisk fra de frisiske øer Føer og Amrum – først faste vendinger med billedsprog fra skibsfartens terminologi (s. 139–198) og dernæst kapitler med ord- og dialektgeografiske sammenligninger af markvognens terminologi (s. 199–260) hhv. insektnavne (s. 261–336).

For detaljer, præcise lingvistiske betegnelser og kildeangivelser henvises til selve publikationen. Den lingvistiske fagbog er skrevet til læsere, som er fortrolige med nøjagtig lingvistisk terminologi, og den er nem at overskue med tabeller, farvede landkort og tegninger. Ethvert forsøg på at komme rundt i hele bogen her kan kun

udmunde i en opfordring til selv at gå på jagt i det store datamateriale.

I denne artikel behandles kapitel 1–2, hvorefter anmeldelsen af kapitel 3–6 – om slesvigsk og holstensk samt den nordfrisisk dialekt føring-amring og konklusionen – følger i Sprog & Samfund 2025/4.

Indflydelsen fra sønderjysk

De autoktone sprog sønderjysk, nedertysk og nordfrisisk er bogens centrale emner. De blev med nationalismen fra det 19. århundrede trængt tilbage til fordel for højtysk og rigsdansk/standarddansk, men er bevaret som de “nære” sprog med hver sine dialekter. Da befolkningen i vid udstrækning var flersproget, påvirkede sprogene hinanden på næsten alle niveauer og i flere retninger, også fra regionsprogene til standardsprogene. I de tre autoktone regionale sprog er der fællestræk, der sjældent findes uden for regionen. Det gælder for enkeltord, sætningskonstruktioner, talemåder og ordsprog.

I de seneste år er der en stigende interesse for de autoktone sprog, også blandt de unge fra begge sider af den nuværende grænse(!) – dvs. i hele Slesvig – som i forskellige grader tager dem til sig som identitetsmarkører. I modsætning til de to andre autoktone regionale sprog har sønderjysk imidlertid *ikke sin egen offentligt støttede forskningsinstitution*.

Foruden standarddansk eksisterer sydslesvigdansk efter 1920 (i det danske mindretal) med sine egne træk, en sprogvariant, der ikke lader sig entydigt indordne, men nærmest er en kontaktvarietet eller et gruppesprog. Sønderjysk var indtil 1920 den eneste alment kendte mundtlige varietet af dansk i Slesvig, men den blev til gengæld ikke forstået

uden for området. Sproget er i dag i vid udstrækning det tyske mindretals daglige talesprog, og dermed Sønderjyllands næsten umarkerede fælles sprog på tværs af flertal og mindretal. Jo længere ude på landet og jo sydligere, desto mere, men det er ikke mere det selvfølgelig lokale sprog hos Sønderjyllands danske flertal, undtagen måske i den ældste generation. Syd for grænsen er sønderjysk desværre næsten forsvundet – ligesom nordfrisisk og nedertysk er det nord for den.

Blandt de utrolig mange spændende eksempler vil jeg vælge nogle syntaktiske ud, som dokumenteret viser sønderjysks indflydelse på regionens andre sprog – ikke alle konstruktioner i alle sprogvarieteter, men karakteristiske hver for sig. Standard-højtysk har andre konstruktioner i disse tilfælde. Ikke altid kan det konstateres så klart, hvordan fælles træk er opstået i så tæt beslægtede nabosprog, men de er efter Elin Fredsteds hypotese udtryk for en omfattende flersprogethed.

1. Å for både 'at' og 'og'

Sønderjyske (SJ) konstruktioner som *Det e it så let å læe dansk* er tvetydige, fordi *å* betyder både 'at' og 'og', og sønderjysk infinitiv og præsens falder sammen (standarddansk præsens-r mangler). De svarer til standarddanske og højtyske sætninger med underordning ('Det er ikke så let at lære dansk'), men tolkes som sideordnede sætninger ved overtageelse i Flensborg-højtysk, nedertysk (NT) og nordfrisisk (NF) med ordene for 'og' i de respektive sprog:

SJ: *De e it så let å læe dansk*

'Det er ikke så let at lære dansk'

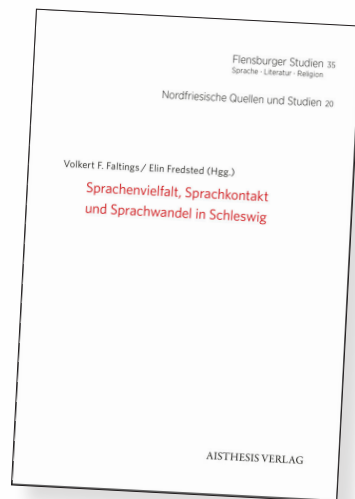
NF: *Hat es ek sa lecht en liir dansk*

'Det er ikke så let og lære dansk'

Et nedertysk eksempel:

NT: *Ig heflusd un lobm vex*

'Jeg har lyst og løbe væk'

ISBN: 978-3-8498-2094-7.

Den sønderjyske konstruktion overtages også lejlighedsvis i højtysk (HT) i Flensborg, men er ikke korrekt standardtysk:

HT (Flensborg): *Nun sollte ich aber aus und kaufen*
'Nu må jeg hellere ud og købe'

(objekt mangler i det autentiske eksempel)

2. Strandede præpositioner (præpositioner uden umiddelbart følgende styrelse) findes ikke på højtysk uden for Schlesvig, men er karakteristiske for sønderjysk og frisisk (eksemplet her er fra føring-amring, FA):

SJ: *Han e it goej å komm te ret me*

'Han er ikke så nem at komme overens med'

NT: *Ho is nix süd un köm torexnd mid*

FA: *Hi as ei so ianfach an kem turocht mä*

'Han er ikke så nem og komme overens med'

3. Præposition foran infinitiv

(kun *ohne* og *statt* på højtysk):

SJ: *De blive ve mæ å regn*

FA: *At blafft bi mä riinen*

'Det bliver ved med at regne'

4. Konstruktioner med 'ligge/sidde/stå og'

(progressive og durative aktionsarter)

SJ: *Han ligge å søve*

NT: *He lixd un slöbd*

'Han ligger og sover'

Eller:

SJ: *Hun sidde å strikke æ heel daw*

FA: *Hat sat an pregelt a hiale dai*

'Hun sidder og strikker hele dagen'

Her bruger højtysk konventionelt andre konstruktioner.

Forskellige måder at være mindretal på

Et af de mest påfaldende resultater af forskningen i mindretallenes sprog er, at 11–13-årige elever i det tyske mindretal i Sønderjylland, undersøgt af Fredsted i 2004–2006, overvejende kodeveksler, altså skifter mellem sønderjysk og tysk, mens elever i det danske mindretal i Sydslesvig hyppigere bruger tyske konstruktioner i deres danske sprogvarietet.

Både unge fra det danske mindretal og unge fra det tyske mindretal kalder for øvrigt sønderjysk for dansk – rigsdansk kalder sønderjyderne københavnsk. I Sønderjylland er det tilladt at blive undervist i sønderjysk i det tyske mindretals skoler, *men ikke i det danske flertals*, skønt sønderjysk er det fælles talesprog for begge grupper. Derimod bliver der på nogle af det tyske flertals skoler og universiteter (syd for grænsen) undervist i nederlandsk og frisisk. ■

På dansk om de fem sprog: Se f.eks. Sprog på grænsen/Grenzsprachen, Modersmål-Selskabet 2020, for enkeltheder, bl.a. Elin Fredsteds kapitler om sydslesvigdansk, sønderjysk historisk og aktuelt samt sprogsituationen i Slesvig, s. 35–51 og 129–147, og i Dialekter i rigt mål, Modersmål-Selskabet 2019, s. 155–183, og senest i Sprog & Samfund 2025/1, s. 16–17.

På dansk om nordfrisisk: Se f.eks. Sprog på grænsen/Grenzsprachen, s. 53–65.

MS bag borgerforslag

Martin Lund, redaktør

»Vi indstiller at kulturministeren pålægges at afsætte cirka 8½ millioner kroner (2025-niveau) årligt på finansloven til driften af Den Danske Ordbog i al overskuelig fremtid.«

Oversætter Christine Andersen er en af Sprog & Samfunds faste læsere. Da hun havde læst sidste nummers skriverier om den økonomiske usikkerhed for Den Danske Ordbog (DDO) og et par dage senere i anden sammenhæng læste om et borgerforslag, gav hun sig til at skrive til os: Om ikke vi kunne lave et borgerforslag?

Modersmål-Selskabet er i normal forstand apolitisk, så der skulle et skub til for at tænke i de baner. Men selvfølgelig kunne vi det!

Undertegnede blev pennefører, og ud over en håndfuld fra bestyrelsen, til at markere Modersmål-Selskabet, har vi fået nogle kendisser med blandt de højst 10 medstillere: Katrine Marie Guldager, Thomas Harder, Kirsten Rask, Lone Kühlmann og Kurt Strand.

Borgerforslaget ligger i skrivende stund i kø til godkendelse. Vi regner med at det passerer godkendelsen – måske mens nærværende tidsskrift bliver trykt og omdelt – og da vil man kunne finde det på borgerforslag.dk.

Vi håber at få din støtte, og at du vil engagere mindst fem andre personer som medstøtter – der hver især engagerer mindst fem andre personer ...

Et borgerforslag tages op i Folketinget hvis det opnår mindst 50.000 støtter på 180 dage.

Om borgerforslaget:

Titel: Den Danske Ordbog skal sikres politisk

ID: FT-21420

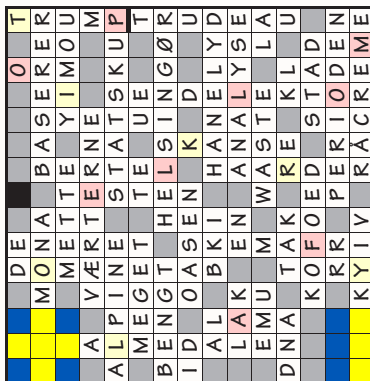
Hovedstiller: Martin Lund.

Quiz: Hvori består sammenhængen (og manglen på samme) mellem de to illustrationer?

Send svaret senest 1. november på ic@modersmaalselskabet.dk eller Ingrid Carlsen, Skovvænget 20, 2. th., 6100 Haderslev. Der trækkes lod mellem korrekte svar, og du kan vinde et års medlemskab (til dig selv eller en ven) til en værdi af 300 kr. eller en af vores ABC'er.

Illustrationer: Bjørn Z. Simonsen.

Løsning på folkemødekrydsogtværsen
fra sidste Sprog & Samfund. Vinderen
er Else Jørgensen, Rønne.